

نگاهی بر کتاب چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطالعات میان‌رشته‌ای

■ دکتر حسن اشرفی ریزی^۱

استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

■ علوی‌پور، محسن و دیگران. چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطالعات میان‌رشته‌ای (مجموعه مقالات)، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷، ۶۴۸ ص، رقعی، شومیز، شابک: ۳-۵۳-۲۷۳۸-۹۶۴-۹۷۸.

مقدمه

هم‌اکنون تفکرات میان‌رشته‌ای^۲ به‌صورت بخش مهمی از پژوهش‌ها و فعالیت‌های آموزشی درآمده است. این موضوع به‌دلایل مختلف، با ساختار در حال تغییر و تحول علم در ارتباط است. این اصطلاح در متون دارای تعریف‌های مختلفی است که به برخی از آنها اشاره می‌شود. رپکو^۳ معتقد است که مطالعات میان‌رشته‌ای فرایندی برای پاسخ به یک سؤال، حل یک مسئله، یا پرداختن به موضوعی است که به‌دلیل پیچیدگی یا گستردگی آن نمی‌توان با یک رشته تخصصی، به‌طور دقیق به مطالعه آن همت گماشت. نول^۴ مطالعات میان‌رشته‌ای را فرایندی دویبعی تعریف می‌کند. به‌اعتقاد وی این رشته‌ها ضمن بررسی موشکافانه و نقادانه نگرش‌های تخصصی، می‌کوشند با ترکیب بینش‌ها، به شناختی جامع و مبسوط نسبت به پدیده‌ای پیچیده دست یابند. منسیلا^۵ مطالعات میان‌رشته‌ای را روشی برای مسئله‌گشایی، حل یک موضوع، طرح یک موضوع، پاسخ به یک سؤال، توضیح یک پدیده، و تولید یک محصول می‌داند (آراسته، ۱۳۸۸). تعریف‌های متفاوت درباره این نوشتار نشان‌دهنده وجود نگرش‌های مختلف درباره علوم میان‌رشته‌ای است.

در مقدمه این اثر درباره اهمیت مطالعات میان‌رشته‌ای آمده

است: «مطالعات میان‌رشته‌گی از جمله مباحث نوین در حوزه‌های مختلف علوم به‌ویژه علوم انسانی است. ضرورت پرداختن به پدیده‌های اجتماعی، از چشم‌اندازی فراتر از محدوده‌های رشته‌ای و در نظر داشتن ابعاد و وجوه مختلف هر پدیده در هنگام ارائه تحلیل و تبیین آن و مهم‌تر از همه، در «فهم» پدیده، از جمله نکاتی بود که میان‌رشته‌گی را اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. مباحث متعددی که در دهه‌های اخیر درباره ضرورت همکاری میان رشته‌ها و همچنین پرهیز از خودمداری و حسادت‌های رشته‌ای مطرح شده است، نشانگر آن است که راهی که تاکنون علم، در تأکید بیش از اندازه بر تخصصی‌شدن و کشیدن مرزهای انعطاف‌ناپذیر میان رشته‌ها و در نتیجه، ایجاد نوعی «غیریت» میان آنها پیموده است؛ در رهنمون‌شدن انسان به فهمی مناسب از پدیده‌های مربوط به اجتماع و انسان، ناکام مانده است. مطالعات میان‌رشته‌ای مدعی آن است که با عرضه چشم‌اندازی ترکیبی از رشته‌های مختلف و تلاش برای ایجاد هم‌گرایی و تعاون میان آنها، درکی جامع‌تر و در نتیجه پایدارتر را به ما ارائه می‌کند. اما نباید پنداشت که در این مسیر با چالش و سنگ‌اندازی روبه‌رو نخواهد بود. در واقع میان‌رشته‌ای در اساس باید ضرورت خود را با بیان چشم‌اندازهایی که می‌تواند در آنها فهمی بهتر از فهم مألوف رشته‌ای به ما عرضه

**با مطالعات
 میان‌رشته‌ای
 می‌توان از
 دستاوردهای
 سایر رشته‌ها
 مطلع شد و با این
 اطلاعات و آگاهی،
 بر تنگ‌نظری‌ها و
 یک‌سونگری‌های
 تخصصی غلبه و بر
 نظریه‌پردازی‌های
 جدید و افزایش
 دستاوردهای علمی
 زمینه‌سازی کرد**

و دستیابی به قانونی فراگیر و نگاه چندجانبه به انسان و جامعه را افزایش می‌دهد، زیرا جزءنگری باعث شده است که انسان واقعی، که انسان چندبعدی و چندساختی است، به موجودی تک‌بعدی تنزل یابد. با وضع موجود علوم انسانی و اجتماعی، هرگز به یک قانون عام، مانند قانون جاذبه اجسام، نمی‌توان دست یافت. بنابراین مطالعات میان‌رشته‌ای می‌تواند این مرزهای بسته و مصنوعی رشته‌ها را به روی یکدیگر باز کرده و امکان نگاه چندساختی به انسان و جامعه واقعی را فراهم کند.

– عدم یا کمی همکاری و همدلی میان رشته‌ها. با مطالعات میان‌رشته‌ای می‌توان امکان تبادل علمی و دادوستدهای علمی را فراهم کرد و خودمداری علمی را به همکاری و همدلی رشته‌ها مبدل کرد، از پیش‌داوری‌های منفی ناشی از نگاه تخصصی کاست و میان آنها هماهنگی و وحدت ایجاد کرد.

– عدم یا کمی اطلاع از دستاوردهای سایر رشته‌ها. با مطالعات میان‌رشته‌ای می‌توان از دستاوردهای سایر رشته‌ها مطلع شد و با این اطلاعات و آگاهی، بر تنگ‌نظری‌ها و یک‌سونگری‌های تخصصی غلبه و بر نظریه‌پردازی‌های جدید و افزایش دستاوردهای علمی زمینه‌سازی کرد (برزگر، ۱۳۸۷، ص ۳۷-۳۸).

– عدم آمادگی افراد برای مقابله با رقابت در جهان امروز. ویژگی مهم مطالعات میان‌رشته‌ای این است که از روش‌های سنتی و اکتشافی فراتر می‌رود، یعنی این نوع مطالعات توجه خاص و بنیادین به موضوعات و مسائل دارد، فراتر از بینشی خاص است، مبتنی بر رشته‌های مختلف است و گسترده و پیچیده است. به تعبیر دقیق‌تر پژوهشگران با این مهارت قادر خواهند بود میان یادگیری با دنیای فرادانشگاهی، به‌ویژه وضعیت‌ها، مسائل و مسئولیت‌های

کند، اثبات کند» (علوی‌پور، ۱۳۸۷، ص سبزه).

پیشینه طرح بحث‌های میان‌رشته‌ای نشان می‌دهد که دلایل مختلفی باعث شده است که پژوهشگران اخیراً این موضوع را به شکل جدی دنبال کنند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

– ظهور مشکلات چندوجهی به‌ویژه در حوزه علوم انسانی، مشکل‌شناسی، علل‌شناسی، و راه‌حل‌شناسی آن از عهده یک تخصص خاص خارج است. مشکلات و پدیده‌هایی همچون جرم‌شناسی، موضوعاتی است که در حوزه‌ها و حیطه‌های علمی مختلف ریشه دارد و راه‌حل‌شناسی آن هم چندجانبه است. بنابراین، در باب تبیین «کجروی» نظر روان‌شناسان آن است که کجروی ممکن است ناشی از جبر ژنتیکی باشد، اما جامعه‌شناسان ممکن است نابرابری‌های ثروت و قدرت در جامعه را عامل اصلی کجروی بدانند. به تعبیر دقیق‌تر روان‌شناسان، تبیین کجروی را در فرد می‌جویند نه در جامعه.

– توجه هر رشته تخصصی به متغیرهای ویژه قلمرو خود. هر رشته تخصصی به متغیرهای ویژه حوزه خود توجه دارد و به متغیرهای رشته‌های دیگر توجه ندارد، در حالی که ممکن است بین متغیرهایی که در حوزه یک رشته قرار دارد با متغیرهای رشته‌های دیگر، کمی تأثیر متقابل و تعامل وجود داشته باشد. از این رو، یکی از دلایل برای مطالعات میان‌رشته‌ای آن است که بین متغیرهایی که در رشته‌های گوناگون، معمولاً جداگانه تحلیل می‌شود، نوعی همبستگی وجود دارد. البته وابستگی‌ها در وضعیت‌ها و زمان‌های متفاوت شدت و ضعف دارد.

– نگاه یک‌بعدی و تک‌جانبه به انسان. مطالعات میان‌رشته‌ای، امکان دستیابی به افزایش ظرفیت علمی رشته‌های علوم انسانی

کمتری قادر به پیشروی هستیم، اما با افزایش سطح پیشرفت، نگاه ما جامع‌تر خواهد شد.

درباره گردآورنده و مترجم

کتاب چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطالعات میان‌رشته‌ای را اسیدمحسن علوی‌پور و همکارانش گردآوری و ترجمه کرده‌اند. محسن علوی‌پور متولد ۱۳۶۰ در سمنان، صاحب دانشنامه کارشناسی مهندسی شیمی از دانشگاه شیراز و کارشناسی ارشد علوم سیاسی از دانشگاه تربیت مدرس است. وی هم‌اکنون دانشجوی دکتری تخصصی علوم سیاسی، گرایش اندیشه سیاسی دانشگاه تربیت مدرس است. علوی‌پور مدیریت بخش ترجمه پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و نیز ریاست مؤسسه مطالعات گفتمان جهانی مسلمانان را بر عهده دارد. از وی مقالات متعددی در حوزه‌های مختلف علوم سیاسی چاپ و منتشر شده است. همچنین درباره مطالعات میان‌رشته‌ای از وی و همکارانش کتاب دیگری با عنوان مبانی نظری و روش‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای از سوی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی در سال ۱۳۸۷ منتشر شده است.

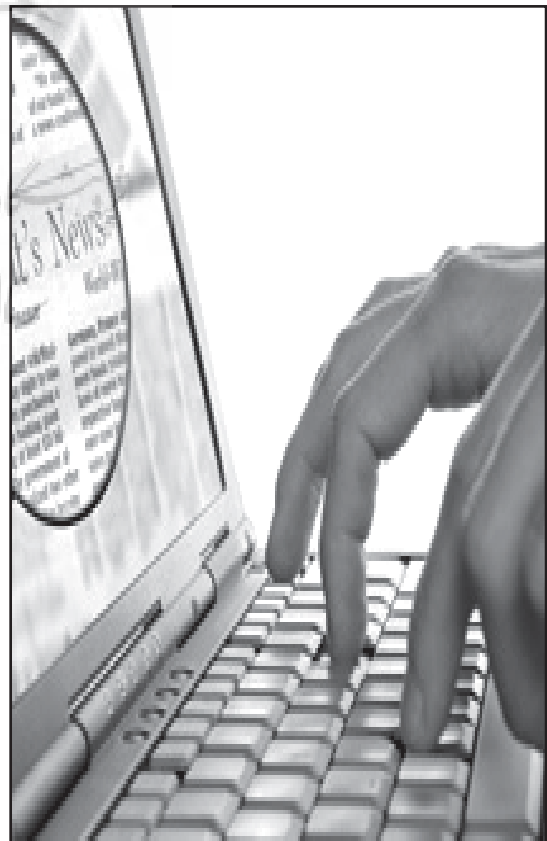
محورهای اصلی کتاب

این کتاب در دو بخش و ۱۶ مقاله تنظیم شده است. بخش نخست به چالش‌ها و چشم‌اندازها و بخش دوم به مطالعات موردی می‌پردازد. بخش نخست شامل ۱۲ مقاله است که عناوین آنها به ترتیب عبارتند از: پیوند رشته‌های علمی؛ دانش میان‌رشته‌ای و تحصیلات عالی؛ آیا میان‌رشته‌گی به بهبود یادگیری می‌انجامد؟؛ پژوهش در مرزها؛ چگونه طرح‌های ابتکاری فکری، مرزهای رشته‌ای را درمی‌نوردند؟؛ آموختن کار میان‌رشته‌ای؛ پرسش از میان‌رشته‌گی؛ علم و گفتمان عمومی؛ روان‌شناسی ارتباطی در گذرگاه: دورنمای نظریه، تحقیق و کنش میان‌رشته‌ای؛ رشته‌ای کردن روان‌شناسی اجتماعی؛ مطالعه موردی در روابط مرزی در تاریخ علوم انسانی؛ در پناه دانش میان‌رشته‌ای؛ جفرسون، دوبویس و نفی سیاست؛ و طرح سؤالاتی درباره میان‌رشته‌گی؛ علوم شناختی، روان‌شناسی تکاملی و نقد ادبی. مقالات این بخش چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطالعات میان‌رشته‌ای را در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نشان می‌دهند و به بحث‌های نظری در پرورش رویکرد میان‌رشته‌ای توجه خاص دارند.

بخش دوم حاوی شش مقاله است که به ترتیب عبارتند از: ایجاد انسجام در برنامه تحصیلی آموزش عمومی؛ تجارب کسب‌شده از گروه‌های میان‌رشته‌ای سال سوم و چهارم دانشگاه؛ مطالعات میان‌رشته‌ای و فناوری‌های جدید؛ مطالعه موردی؛ تطابق میان ژانر و اجرا با یادگیری در آموزش عالی؛ چشم‌انداز میان‌رشته‌ای برای طرح درسی و آموزشی؛ و برنامه‌ریزی مجدد با هدف همکاری در ابتکارات آموزشی؛ مطالعه چهار مؤسسه واجد سطوح بالای همکاری. مقالات این بخش گزارشی از برخی از

جدید ارتباط برقرار کنند (آراسته، ۱۳۸۸، ص ۳۰-۳۱) و این لازمه مقابله با رقابت‌های پیچیده و شدید جهان امروز است.

بدون شک تخصص سبب می‌شود که ما در موضوع مورد مطالعه به عمق بیشتری دست پیدا کنیم و بتوانیم رازهای بسیار بیشتری را کشف کرده و شناخت و درک خود را از آن موضوع افزایش دهیم. این چیزی است که در علوم طبیعی و آزمایشگاهی از فیزیک و شیمی گرفته تا زمین‌شناسی و حتی برخی از علوم انسانی، نظیر زبان‌شناسی و جمعیت‌شناسی، می‌توان دید. اما این یک شمشیر دولبه است، زیرا آن سوی دیگر تخصص، تقلیل‌گرایی و آزمایشگاهی کردن شناخت است. به عبارت دیگر برای آنکه بتوان به تخصص بالایی دست یافت، باید پدیده بیرونی را از واقعیت بیرونی‌اش خارج کرده و به محیط آزمایشگاه، یعنی محیطی که ما بر آن تسلط کامل داریم و می‌توانیم به میل خود شرایط را مشخص کنیم، انتقال دهیم. نتیجه این قضیه نیز آن است که اگرچه شناخت ما می‌تواند تا عمق زیاد به پیش برود و کاربردهای زیادی نیز بیابد، این عمق همواره نقطه‌ای باقی‌مانده و آن کاربردها نیز می‌توانند همواره آسیب‌زا باشند. زیرا در ترکیب با سایر ابعاد زندگی انسانی تنظیم نشده‌اند (فکوهی، ۱۳۸۸). بنابراین، مطالعات میان‌رشته‌ای، اگرچه در روند شناخت پدیده‌ها مشکل ایجاد می‌کند، باید در کنار علوم تخصصی وجود داشته باشد تا بتواند برای پیشرفت‌های آن علوم کاربردهای مناسب بیابد و آنها را کنترل کند. بدیهی است که ما در مطالعات میان‌رشته‌ای در عمق

در انتخاب مقالات برای ترجمه بسیار دقیق عمل شده است. همان طور که گردآورنده اثر در مقدمه نیز به اصول و نحوه انتخاب مقالات، یعنی میزان اعتبار مجله، اعتبار نویسنده، میزان ارجاع به مقاله در پژوهش های دیگر و همچنین گستردگی و متنوع بودن بحث های مطرح شده، اشاره کرده است

- متن کتاب نسبتاً سلیس و روان است. برای مثال، در مقاله «پیوند رشته های علمی، صفحه ۲۹، بند دوم، درباره «گرایش شغلی و خدمات علمی» چنین آمده است: آن طور که مطالعه ما نشان می دهد چهل درصد شرکت کنندگان احساس می کردند حیات شغلی یا علمی آنها متحول شده است. به گفته یکی از کارشناسان علوم بهداشتی، سمینارها ما را بر آن داشت تا تعهدی دوباره نسبت به حرفه علمی خود پیدا کنیم. ... دلیل اینکه ما حرفه استادی را در پیش گرفتیم و وارد دانشگاه شدیم نیز همین بود و من فکر می کنم سمینار این اشتیاق را دوباره برافروخت.

- استفاده از قلم مناسب برای کتاب و نیز فاصله مناسب بین سطرها. این امکان مرور متن را به راحتی امکان پذیر می سازد.

- منابع پایان مقالات به یک شیوه خاص تنظیم شده و یکدست است.

- دقت در تدوین یادداشت ها. یادداشت ها به شکلی منظم با رعایت موارد محتوایی و نگارشی ذکر شده اند (مانند ص ۳۸۸-۳۹۳، ۵۰۳-۵۰۵)

- متن مقالات دارای استناد است. برای مثال در صفحه ۹۷، پایان بند دوم آمده است: مدرسان ما، علاوه بر طرح سؤالات، زمینه اجتماعی، تاریخی و ایدئولوژیک موضوع را هم مورد بررسی قرار می دهند (رودل و هریس، ۱۹۸۹).

- تنها غلط املائی در این اثر در صفحه ۳ به چشم می خورد که فراست به جای فارست درج شده است.

نارسایی ها و کاستی های اثر

در کنار این ویژگی های بارز، رعایت نکات زیر می تواند در ویرایش های بعدی به ارتقای سطح کیفی اثر کمک کند.

فعالیت های عملی صورت گرفته در حوزه مطالعات میان رشته ای است و نیز موانع موجود و راه های مواجهه با آنها را نشان می دهد و به پژوهشگران کمک می کند تا با برخی از ظرفیت های مغفول مانده مطالعات میان رشته ای آشنا شوند.

مقایسه اثر با آثار مشابه

درباره مطالعات میان رشته ای آثار بسیار کمی در قالب کتاب منتشر شده است. یکی از مهم ترین این آثار، کتاب مطالعات میان رشته ای در ایران است که ابراهیم بزرگر و همکارانش تألیف و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی آن را در سال ۱۳۸۶ منتشر کرده است. از ویژگی های این اثر ساده و قابل فهم بودن مطالب آن به ویژه برای دانشجویان مقطع پایین است. اما مزیت عمده کتاب چالش ها و چشم اندازهای مطالعات میان رشته ای جامعیت و فراگیر بودن مطالب آن است که گردآورنده و مترجمان به آن عنایت خاصی داشته اند. با این حال، برای کسانی که به حوزه مطالعات میان رشته ای علاقه مندند، مطالعه هر دو کتاب توصیه می شود.

بررسی محتوایی و ساختاری کتاب

ویژگی های مهم اثر

ویژگی های مهم و ممتاز این اثر عبارتند از:

- در انتخاب مقالات برای ترجمه بسیار دقیق عمل شده است. همان طور که گردآورنده اثر در مقدمه نیز به اصول و نحوه انتخاب مقالات، یعنی میزان اعتبار مجله، اعتبار نویسنده، میزان ارجاع به مقاله در پژوهش های دیگر و همچنین گستردگی و متنوع بودن بحث های مطرح شده، اشاره کرده است. مشخصات مقالات مذکور در صفحه ۶۴۷-۶۴۸ کتاب وجود دارد.

انسانی تأکید می‌ورزد. فلسفه پیدایش علوم میان‌رشته‌ای از سویی، در واقعیات عینی و ظهور پدیده‌های منفرد، اما چندوجهی و پدیده‌هایی ریشه دارد که تبیین هم‌زمانی، مشکل‌شناسی میان‌رشته‌ای، راه‌حل‌شناسی میان‌رشته‌ای، و اقدام همگانی و فراگیر را می‌طلبد. از سوی دیگر، در مجادلات نظری و نقد روش‌شناسی تجزیه و ترکیب و علوم پوزیتیویستی ریشه دارد. این نوع مطالعات هم محدودیت‌ها و کاستی‌های روش تجزیه‌گرایی و تخصص‌محوری را برطرف می‌کند، هم ظرفیت‌ها و امکانات پژوهشی جدیدی برای حوزه‌های مختلف علوم فراهم می‌آورد.

درضمن با ایجاد تعامل و فهم متقابل میان رشته‌های مختلف، زمینه را برای خلق زمینه‌های رشته‌ای ترکیبی تأمین می‌کند. این اثر با هدف افزایش آگاهی در زمینه مطالعات میان‌رشته‌ای و ضرورت آن در عصر حاضر تدوین و ترجمه شده است و به‌نظر می‌رسد تا حدود زیادی به این هدف دست یافته باشد. به نظر نگارنده این سطور، اگر گردآورندگان و مترجمان این اثر به ساختار اثر (وجود نمایه موضوعی، نمایه اعلام، واژه‌نامه تخصصی، چکیده و...) توجه بیشتری می‌کردند، بر غنای کتاب افزوده می‌شد. با این حال، به دلیل محتوای غنی، کتاب برای علاقه‌مندان به مطالعات میان‌رشته‌ای، به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی و اعضای هیئت علمی توصیه می‌شود.

در پایان لازم می‌دانم از زهرا کاظم‌پور، عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور شهرضا، برای همکاری در تدوین این نقد تشکر کنم.

پی‌نوشت‌ها:

1. hassanashrafi81@yahoo
2. Interdisciplinary
3. Repko
4. Nowell
5. Mansilla

مأخذ:

۱. آراسته، حمیدرضا (۱۳۸۸). «میان رشته‌ای‌ها در آموزش عالی»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، س اول، ش دوم (بهار ۱۳۸۸)، ص ۲۵-۴۰.
۲. برزگر، ابراهیم (۱۳۸۷). «تاریخچه، چیستی، و فلسفه پیدایی علوم میان‌رشته‌ای»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، س اول، ش اول (زمستان ۱۳۸۸)، ص ۳۷-۵۶.
۳. علوی‌پور، محسن و دیگران (۱۳۸۷). چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطالعات میان‌رشته‌ای (مجموعه مقالات)، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.
۴. فکوهی، ناصر (۱۳۸۸). «ضرورت مطالعات میان‌رشته‌ای»، قابل

دسترس در: <http://anthropology.ir/node/436>

نداشتن نمایه موضوعی و اعلام. مهم‌ترین ایراد این اثر، وجود مطالب و موضوعات خاص و بسیار تخصصی می‌باشد که نیاز است این موضوعات از طریق نمایه موضوعی برای خواننده قابل‌ردیابی باشد. همچنین در این اثر اسامی خاص (شهرها، کشورها و افراد) زیادی وجود دارد که اثر را نیازمند نمایه اعلام می‌کند.

نداشتن واژه‌نامه تخصصی. متن سرشار از واژگان تخصصی است که نیاز است واژه‌نامه‌ای تخصصی (انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی) برای آن تهیه شود.

نداشتن چکیده برای هر مقاله. هر مقاله نیاز به چکیده‌ای دارد که براساس آن خواننده تصمیم بگیرد که مقاله را بخواند یا نخواند؟ در مقدمه اثر اشاره‌ای به این مطلب نشده است که همکاران گردآورنده و مترجم بر چه اساسی انتخاب شده‌اند و نیز در پانویس هریک از مقالات به سمت و راه‌های دسترسی به نویسندگان و مترجمان اشاره‌ای نشده است.

مخاطبان اثر در مقدمه مترجم و دبیاچه پژوهشکده، جامعه دانشگاهی معرفی شده است، ولی با توجه به نوع مقالات با سطح نسبتاً بالا، مفیدبودن آن برای یک دانشجوی مقطع پایین محل تردید است و به‌نظر می‌رسد که مخاطبان این اثر دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی و نیز اعضای هیئت علمی باشند.

ذکر واژگان لاتین داخل متن. در برخی از موارد واژگان لاتین (از جمله صفحه ۱۹۳، PET و MRI و صفحه ۶۴ B.Sc و B.A) در متن آمده است.

عدم ذکر معادل فارسی برخی از واژگان. مثلاً در صفحه ۱۴۲، سطر هفتم، «نورولوژی» ذکر شده، که معادل صحیح فارسی آن «عصب‌شناختی» است یا در صفحه ۲۳۹، بند دوم، «سیستم» آمده که معادل فارسی آن «نظام» است.

به‌کاربردن جمع مکسر برای کلمات فارسی. در صفحات ۱۴۰، ۱۴۵، ۱۸۶، ۵۱۸ و... به جای «استادان»، «اساتید» به‌کار رفته است. اصطلاح میان‌رشته‌ای و میان‌رشته‌گی به یک معنا هستند، ولی مترجمان هر کدام را بنا بر سلیقه خود به‌کار برده‌اند، مانند صفحات ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۴۳، ۱۵۰، ۱۶۵، ۴۲۵، ۴۵۹.

عدم صحافی مناسب کتاب. صحافی کتاب به دلیل حجم زیاد (۶۴۸ ص) توانایی حفظ صفحات را ندارد. درضمن قطع کتاب رقی است و برای این حجم از صفحات استفاده از قطع وزیری توصیه می‌شود.

کتاب فاقد صفحه عنوان و صفحه حقوق لاتین است. برای برخی از کلمات از جمله «تفسیر لاکانی» (ص ۴۵۹)، توضیحی در پانویس نیامده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مطالعات میان‌رشته‌ای بعد از آشکارشدن ضعف‌ها و کاستی‌های تخصصی‌شدن و شاخه‌شاخه‌شدن علم به رشته‌های تخصصی ضرورت یافته است. این اندیشه و طرح بر وحدت و یکپارچگی علوم در حوزه‌های فلسفه، علوم طبیعی، علوم ریاضی، و علوم